

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXXI
2025

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași), Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely (Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași), Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române (Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Rudolf Dinu (București), Antal Lukács (București), Ion Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra), Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalari (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

ISSN 1221-843X
eISSN 2821-4617
Printed in Romania

CUPRINS

Andi Mihalache, <i>Seninul întortocheat al cerului: cromatică, istorie și cultură (I)</i>	7
Daniel Mirea, <i>Datarea a patru documente din timpul lui Sigismund de Luxemburg și al lui Vlad Dracul</i>	47
Alexandru Simon, Petru Aron, Iancu de Hunedoara și Mehmed al II-lea în ajunul bătăliei de la Belgrad: informații dintr-un „raport venețian de sinteză” de la sfârșitul lunii aprilie 1456	73
Livia-Ioana Potop, <i>Instrumente notariale din Transilvania medievală: considerații privind păstrarea și transmiterea unor surse arhivistice mai puțin obișnuite</i>	91
Mihai Covaliu, <i>Între diplomație și primejdie. O misiune moldovenească la Veneția (1505-1506)</i>	101
Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>Rebels for the faith: The Sorbonne's seditious propaganda during the French Wars of Religion</i>	113
Gheorghe Lazăr, <i>Despre logofeții de taină ai Cancelariei Țării Românești. Studiu de caz: Iane Dâmboviceanu</i>	129
Elena Bedreag, <i>Înrudiri, cheltuieli și alte „mărunțușuri” în câteva documente patrimoniale din veacul al XVIII-lea</i>	157
Iulian Moga, <i>Saint Xenia's Feigned Foolishness</i>	179
Alexandru Gorea, <i>Focul din 1784 și reconfigurarea centrului puterii domnești la Iași</i>	191

Laurențiu Rădvan, <i>Considerații cu privire la un plan rusesc al Focșanilor (1828)</i>	211
Simion-Alexandru Gavriș, <i>Centralism și autonomie locală în legislația administrativă a guvernării Lascăr Catargiu (1871-1876)</i>	225
Simion Câlția, <i>Reglementarea prețului pâinii în București (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)</i>	237
Tamara Botez, <i>„Monarhia de rol” și portul popular ca formă de legitimare în România (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)</i>	259
Ciprian-Lucrețius Suciu, Florin Marinescu, <i>Duhovnici români la Sfântul Munte Athos: superiorul Antipa Dinescu</i>	275
Claudiu-Lucian Topor, <i>România în vecinătatea războiului: chestiunea înarmărilor între 1914 și 1916</i>	287
Ana-Maria-Ioana Lupășteanu, <i>Război și propagandă în Bucovina austriacă. Misiunea lui Nathan Eidinger la București (1915)</i>	309

Bianca Șendrea, <i>Structura mării proprietăți și agricultura din Transilvania după reforma agrară din 1921</i>	319
Ionel Doctoru, <i>Sediul Legației române de la Paris (1922-1930). Între aspirații și realitate</i>	333
Bogdan-Alexandru Schipor, <i>Dragoș Cotlarciuc, an (almost) unknown expert on Baltic Region at the Romanian Ministry of Foreign Affairs, 1938-1939</i>	343
Árpád Hornyák, <i>Depiction of Hungarians in 20th century Serbian history textbooks</i>	353
Geanina-Ancuța Costăș, <i>Relații culturale româno-britanice: o analiză a programului de schimburi culturale (1963-1965)</i>	369
Iana Balan, <i>Imperative politice, schimburi culturale și strategii universitare. Lectori ieșeni de limba română la Universitățile din Polonia în anii 1967-1989</i>	381
Lucica Iorga, Lucian Leuștean, <i>Tribulații în cadrul lagărului socialist: întâlnirea de la Ialta (2 august 1971), cu România personaj principal în absența (un document și câteva considerații)</i>	409
Victor Rizescu, <i>Marxism și naționalism, continuitate și ruptură. Două teme de sociologie istorică în patru etape ale istoriei românești</i>	437

<i>Recenzii și note bibliografice</i>	449
Duane W. Roller, <i>Imperiul Mării Negre. Gloria și decăderea lumii lui Mitridate cel Mare</i>, trad. Sergiu-Adrian Adam, București, Editura Humanitas, 2025, 372 p. (Alex-Marian Cornea); Martyn Rady, <i>Habsburgii. Ambiția de a stăpâni lumea</i>, traducere din limba engleză de Lia Decei, prefată de Matei Cazacu, București, Editura Corint, 2023, 585 p. (Ana-Maria-Ioana Lupășteanu); Avram Iancu – un om între oameni. <i>Lucrările Conferinței Internaționale: Avram Iancu – 200 de ani de la naștere: omul, contemporanii, epoca</i>, Deva, 9-10 mai 2024, coord. Ioan Bolovan, Ioan Sebastian Bara, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, 2024, 713 p. (Constantin Ciobanu); Pierre-Antoine Dessaux: <i>Vermicelles et coquillettes. Histoire d'une industrie alimentaire française</i>, Tours, Presses Universitaires François-Rabelais, 2023, 308 p. (Simion Călția); Carmen-Sorina Rîjnoveanu (coord.), <i>The wars of independence, diplomacy and society. New perspectives and approaches on the Great Eastern Crisis 1875-1878. Războaiele de independență, diplomație și societate. Noi perspective și abordări privind Marea Criză Orientală 1875-1878</i>, București, Editura Militară, 2023, 284 p. (Maria Cerniș); <i>Relații politice și militare româno-otomane-turce 1878-1989: documente</i>, volumul I, 1878-1938 = <i>Romanian-Ottoman-Turkish Political and Military Relations 1878-1989: documents</i>, volume I, 1878-1938, coord. Carmen-Sorina Rîjnoveanu, responsabil de vol. Manuel Stănescu, București, Editura Militară, 2023, 559 p. (Andrei Grigoraș); Eduard Andrei, Laurențiu Vlad, <i>Două istorii ale participării României la Expoziția Universală de la New York (1939-1940)</i>, Târgoviște, Cetatea de scaun, 2024, 281 p. (Mădălin Anghel); Constantin Hlihor, <i>Cu mâinile altora: România și războaiele prin intermediari în Africa (1970-1985)</i>, București, Corint, 2025, 364 p. (Teodor-Petru Bărgăoanu).	
<i>Abrevieri</i>	473

Instrumente notariale din Transilvania medievală: considerații privind păstrarea și transmiterea unor surse arhivistice mai puțin obișnuite

Abstract: The institution of the public notary played an important role in authenticating and formalizing medieval legal practices throughout Europe, with notarial instruments operating within the framework of voluntary jurisdiction and incorporating elements of public law. As such, the products of this institution functioned as public legal documents, defined by formal validity and probative force in judicial contexts. At the same time, notarial acts were produced at the request of private individuals and served specific private needs. Issued by a public officer and validated through formal procedures, these documents acquired public recognition and legal authority. This dual character places notarial instruments at the intersection of private interest and public authority: while their content responds to private concerns, their form and probative force derive from an institutional framework. This tension raises an essential question: why and under what conditions were notarial texts preserved within institutional archives? The present study addresses this issue by examining the transmission and preservation of notarial instruments in medieval Transylvania, focusing on different documentary forms, including drafts, authenticated instruments, and copies. Diplomatic criteria are employed not as rigid classificatory tools, but rather as analytical means for distinguishing between different levels of authenticity, thereby clarifying the relationship between juridical, documentary, and historical validity.

This methodological approach allows notarial instruments to be reconsidered not merely as a category of public records, but as part of a broader documentary landscape shaped by pragmatic choices, material conditions, and evolving institutional contexts. In doing so, the study contributes to a more flexible and nuanced understanding of notarial sources and their preservation within institutional archival practices.

Keywords: Transylvania; public notary; preservation; legal documents; draft; copies; authenticated documents.

* Doctorandă, Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură”, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România; livia.potop@ubbcluj.ro.

Cadrul general al instituției notariatului public

Odată cu renașterea dreptului la Universitatea din Bologna, practica notarială s-a răspândit inegal de-a lungul continentului, fiind influențată de nivelul de educație al societății, de gradul de dezvoltare al instituțiilor birocratice și de necesitatea garanțiilor scrise. În timp ce Italia era deja un centru activ al notarilor, în Transilvania instituționalizarea oficiului a fost mai lentă, la acest fapt contribuind existența locurilor de adevărire care emiteau deja documente cu valoare juridică recunoscute pe plan local. Cu toate că cele două instituții s-au dezvoltat în paralel în spațiul intracarpatic, avantajul emiterii de acte notariale a constat în valoarea probatorie a acestora în tribunalele supra-transilvănene, instrumentele facilitând contactul cu papalitatea¹. Din punct de vedere funcțional, aceste documente reflectă jurisdicția necontencioasă, urmând liniile directe ale jurisdicției voluntare (acte *inter vivos* – suplici, acorduri privind bunuri mobile/imobile, numiri de reprezentanți legali, mărturii, acte *per mortis causa* – testamente) și ale dreptului public (transcrierea statutelor, proceselor bisericești, sentințe, copii ale documentelor pontificale, privilegii regale)².

Pentru ca acestea să dobândească putere juridică, documentele urmăreau un set de norme privind relevanța juridică, forma scrierii și formalitatea documentului³. În acest sens, notarii au urmat practica italiană, organizând textul în cinci părți: protocol inițial – *protocollum*, contextul – *contextus*, protocolul final – *eschatocollum*, subscriptia și signetul. Protocolul inițial se deschide cu o invocare a divinității (*In nomine domini Amen*), redactată într-un stil ornamentat. După *invocatio* urmează formula de datare, care conține anul emiterii, indictionul, ziua, luna, ora, locul întocmirii actului, localitatea și anul pontificatului. Ulterior, este introdus conținutul juridic al actului. Acesta se deschide cu atestarea prezenței notarului și consemnarea celui/celor care i-a/i-au solicitat redactarea instrumentului, menționându-le numele și funcțiile. Secțiunea dedicată descrierii cauzei se încheie, în mod constant, cu o mențiune prin care notarul adevărește că

¹ Mai multe despre oficiul notarilor publici în Sándor Tonk, *A középkori közjegyzőség Erdélyben – Instituția notariatului public în Transilvania Medievală*, în „Studia Notarialia Hungarica”, XXVI (2018), Budapesta, Közjegyzői Akadémiai Kiadó; Adinel C. Dincă, *Notarii publici în Transilvania Evului Mediu Târziu: premise ale receptării unei instituții juridice, în Exercițiul scrierii în Transilvania medievală și premodernă*, ed. de Susana Andea, Adinel-Ciprian Dincă, Cluj-Napoca – Gatineau, Argonaut – Symphologic Publishing, 2017; idem, *Das öffentliche Notariat bei den Siebenbürger Sachsen im Mittelalter. Ein aktualisierter Überblick*, în „Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 43 (2020); idem, *Mentalità e pratica legale ai confini dell'Europa latina medievale: notai pubblici in Transilvania (XIV-XVI secoli)*, în „RiMe. Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea”, 9/1 (2021), accesibil la adresa: <https://rime.cnr.it/index.php/rime/issue/view/42/44> [3.10.2025].

² Adinel C. Dincă, *A Biographical Sketch of an Itinerant Notary Public: Valentinus Demetrios de Tirnavia (active 1425-1465)*, în „Studia historica Tyrnaviensia”, XXII (2022), p. 108.

³ Dušan Zupka, *Communication in a Town: Urban Rituals and Literacy in the Medieval Kingdom of Hungary*, în *Uses of the Written Word in Medieval Towns: Medieval Urban Literacy II*, ed. de Anna Adamska, Marco Mostert, Turnhout, Brepols Publishers, 2014, p. 343.

instrumentul a fost întocmit la cererea solicitantului/solicitanților, la data și locul menționate în protocolul de început și în prezența martorilor legitimi chemați să asiste la operațiunea juridică. În mod frecvent, această secțiune se deschide printr-o formulă de tipul *Acta sunt haec et facta*, folosită în diferite variante. Pentru ca instrumentul să aibă valoare probatorie în contexte legale, notarul trebuia să aplice în partea inferioară a documentului formele de autentificare: subscripția și signetul. Subscripția conține date despre notarul care a redactat instrumentul, o scurtă referire la operațiunea juridică, la prezența notarului, precum și la condițiile de redactare. Ultima secțiune a textului este formată din însemnul personal al juristului, amplasat în stânga subscripției, compus din trei elemente – bază, cap, fus⁴. În ceea ce privește aspectul exterior al instrumentului, textul trebuia ordonat după modelul de *charta transversa* și era redactat pe o coală de pergament liniată.

Aceste exigențe formale care condiționau emiterea și validitatea actelor au avut efecte și asupra existenței ulterioare a documentelor. Forma instrumentului a influențat atât modurile de transmitere, cât și practicile de păstrare, întrucât recunoașterea valorii juridice a actului era strâns legată de respectarea convențiilor diplomatice. Se observă însă cum, în arhivele instituționale, instrumentele notariale au fost păstrate nu doar în forma lor autentificată, ci și sub forma unor proiecte preliminare – ex. ciorne.

Această practică este cu atât mai interesantă cu cât documentele notariale, fiind produse ale interesului privat, ar fi mai puțin susceptibile de a fi conservate în colecții arhivistice asociate cu forurile publice. Cu toate acestea, în practică se poate observa cum marea majoritate a instrumentelor emise de notarii publici au fost păstrate în astfel de cadre instituționale. O posibilă explicație în acest sens constă în valoarea juridică pe care aceste documente și-au păstrat-o de-a lungul Evului Mediu, prezența lor în arhive fiind o nevoie firească de a proteja și organiza în mod intenționat materialul, astfel încât să poată fi consultat în scopuri administrative, juridice și istorice. Totodată, păstrarea ciornelor în arhive instituționale reprezintă rezultatul unei logici pragmatice de conservare, în acest caz formele preliminare ale documentelor fiind percepute, probabil, ca parte a procesului de redactare, utile în reconstituirea unui act juridic.

În baza surselor selectate și analizate, propun o inventariere a trei forme de transmitere a documentelor, pornind de la exemple de transmitere preliminară a textului, la acte emise și copii de documente. Totodată, analiza de față își propune avansarea unor ipoteze de lucru privind motivațiile păstrării documentelor notariale în colecțiile instituționale. Aceste considerații sunt formulate pe baza studiilor de caz analizate, cât și pe observațiile de ansamblu asupra surselor notariale aflate în arhive, cu precădere pentru perioada secolelor XV-XVI. Această etapă, considerată a fi una de maturitate a oficiului notarilor din Transilvania, s-a caracterizat printr-o prezență sporită a juriștilor și o intensificare a activității de emitere a documentelor⁵. În acest

⁴ Sándor Tonk, *op. cit.*, p. 90-93; Adinel C. Dincă, *Mentalità e pratica*, p. 265.

⁵ Adinel C. Dincă, *Das öffentliche Notariat*, p. 82.

sens, demersul nu urmărește formularea unor concluzii definitive, ci conturarea unor direcții interpretative, menite să clarifice practicile de păstrare a unor surse arhivistice mai puțin obișnuite. În vederea atingerii acestui scop, propun o clarificare conceptuală privind noțiunea de document și statutul instrumentului notarial între sfera privată și cea publică. Totodată, cercetarea de față se sprijină pe concepte și metode împrumutate din diplomatică, care permit evaluarea documentului din perspectiva formei, a funcției juridice și a criteriilor de autenticitate.

Instrumentul notarial: document privat sau public?

În accepțiune largă, un document reprezintă orice element care servește ca dovadă a unui fapt. În sens restrâns, acesta constituie o mărturie scrisă prin care se creează sau se confirmă o situație juridică, reflectând aplicarea concretă a normelor juridice într-un context particular. Actul poate exprima, în acest sens, declarația de intenție a unei persoane sau a unui grup, stabilind astfel cadrul legal al unei acțiuni, oferind proprietarului claritate asupra drepturilor sale⁶. În ceea ce privește documentele notariale, se conturează o situație deosebit de interesantă: documentele emise de notarii publici sunt mai puțin rezultatul unei practici administrativ-instituționale de scriere în Transilvania și mai mult produsul unui interes privat pentru jurisprudența non-contencioasă. Prin urmare, dacă interesul este privat, de ce forma surselor este publică?

Noțiunea de „document privat” cuprinde cea mai mare parte a tradiției documentare medievale, iar utilizarea acesteia în discuțiile referitoare la instituția notarului public medieval nu înseamnă o excludere din public: acțiunea se desfășoară întotdeauna public, în fața martorilor, conținutul este făcut public și este orientat către un viitor public. Din punctul de vedere al emitentului, un document privat reprezintă orice instrument care a fost emis de o persoană fizică/juridică privată, care nu deține *fides publica*⁷. Instrumentele notariale medievale reprezintă în mod tradițional subiectul teoriei documentelor private, fiind acte care privesc atât persoane fizice, cât și chestiuni de drept privat. Cu toate că notarii erau persoane private care întocmeau documentele în nume propriu, aceștia au fost investiți în funcție de către autoritatea papală și/sau imperială, dobândind astfel calitatea de garanți ai încrederii. Prin această acreditare, instrumentele notariale au devenit documente de credință publică și de încredere pentru comunitate, garantând validitatea și veridicitatea declarațiilor, necesare în contexte de judecată⁸.

⁶ Formele documentare formează o grilă în care părți ale realității vieții umane pot fi surprinse și înregistrate. Mai multe în Reinhard Härtel, *Notarielle und kirchliche Urkunden im frühen und hohen Mittelalter*, Wien, Böhlau Verlag, 2011, p. 13-14.

⁷ În Evul Mediu timpuriu documentele considerate absolut credibile erau cele emise de papă sau împărat. Spre deosebire de aceste două autorități, notarul public, în calitate de persoană privată, nu putea emite o declarație prin care să creeze obligații pentru o terță parte, aceasta fiind dincolo de competențele sale legale. Detalii în *ibidem*, p. 17-18.

⁸ *Ibidem*, p. 18-20.

Diplomatica și autenticitatea documentelor

În contextul analizei de față, utilizarea diplomatiei ca știință conexă oferă date relevante în ceea ce privește forma, structura, transmiterea și autenticitatea documentelor, evaluând documentul ca produs al unei practici. Diplomatica nu explorează în mod direct dimensiunea factuală a actelor (care este obiectul de analiză al istoricilor și juriștilor)⁹, ci urmărește stabilirea autenticității surselor¹⁰.

În acest sens, Luciana Duranti definește autenticitatea documentului prin trei tipuri distincte de evaluare a validității textelor: autenticitatea diplomatică, juridică și istorică. Din punct de vedere diplomatic, autenticitatea documentului se referă la respectarea formei și structurii specifice instrumentelor – aspecte formale, limbaj, formular, redactarea conform practicii. În cazul surselor lipsite de elemente de validare (signet, subscripție notarială), un document poate fi considerat un autentic medieval în sens diplomatic în măsura în care acesta respectă structura, formularul și limbajul specific practicii. O astfel de situație este prezentă în cazul ciornelor redactate de notari. Astfel de texte nu au fost concepute pentru utilizarea publică sau juridică, funcționând ca texte temporare, redactate în etapa preliminară elaborării actului. În acest sens, absența elementelor legale afectează funcționalitatea juridică a textului, nu autenticitatea sa diplomatică sau istorică. Spre deosebire de autenticitatea diplomatică, cea juridică implica recunoașterea oficială a actului și capacitatea acestuia de a produce efecte juridice, respectiv de a avea forță probatorie în contexte legale. Acest tip de autenticitate este garantată prin prezența însemnelor de autentificare, precum signetul și subscripția notarială, care certificau atât prezența notarului, cât și asumarea responsabilității acestuia privind conținutul actului. Prin intermediul acestor elemente de validare, instrumentul era transformat dintr-un produs al practicii notariale într-un instrument integrat unui cadru normativ cunoscut, utilizabil în proceduri legale. În acest sens, autenticitatea juridică evaluează capacitatea documentului de a produce efecte legale și nu intră în contradicție cu autenticitatea diplomatică, care se raportează la conformitatea cu normele formale și uzanțele de redactare ale epocii. Dincolo de aceste două criterii, documentele pot fi evaluate și din perspectiva autenticității lor istorice. Aceasta se referă la relevanța documentului ca sursă, respectiv a capacității sale de a reflecta în mod credibil date despre evenimente sau practici concrete și reale. În acest sens, absența recunoașterii oficiale sau a mecanismelor de autentificare juridică nu compromite valoarea documentului ca

⁹ Luciana Duranti, *Diplomatics: New Uses for an Old Science*, Lanham, Maryland, Scarecrow Press, 1998; Reinhard Härtel, *op. cit.*, p. 13-16.

¹⁰ Un document autentic este diferit de un document original. Terminologia juridică favorizează o astfel de confuzie, deoarece *authenticum* este definit ca „un instrument sau o scriere originală”. Din punct de vedere diplomatic, un document autentic este cel care a fost emis de o autoritate legitimă și întocmit conform formularului specific; în acest context, autenticitatea nu are de-a face cu veridicitatea informațiilor înregistrate. Din punct de vedere istoric, un document este considerat a fi un original dacă înregistrează date credibile și nu există suspiciunea de falsitate. Mai multe în Luciana Duranti, *op. cit.*, p. 18-19.

sursă istorică¹¹. În cadrul exemplului oferit anterior – ciornele notariale, deși lipsite de funcționalitate juridică, acestea păstrează date despre practica scrierii, contribuind la înțelegerea procedurii notariale.

Astfel, cele trei dimensiuni ale autenticității nu se exclud, ci operează la niveluri diferite ale evaluării documentelor, reflectând funcțiile distincte ale surselor. În timp ce autenticitatea diplomatică privește conformitatea formală a actului, cea juridică eficacitatea normativă, iar cea istorică valoarea ca sursă, toate trei oferă un cadru de interpretare a surselor notariale. Aceste distincții teoretice pot fi observate în mod concret în următoarele studii de caz.

Ciorna

Conform tradiției italiene, notarii întocmeau pentru început o versiune preparativă, numită *conceptus*, ca variantă care preceda emiterea instrumentului notarial definitiv. Rolul conceptelor era unul funcțional, de a descrie operațiunea juridică în vederea redactării unei forme finale a documentului. Acestea se caracterizează, de regulă, prin dimensiuni limitate, necertificate, pregătite cu scopul de a fi revizuite și corectate¹². În unele cazuri, ciornele păstrează corecturi, note, adăugiri, care indică ajustări ale conținutului ce urma să fie emis, subliniindu-se caracterul intermediar al acestor surse. Mai mult, astfel de proiecte nu au valabilitate juridică proprie, rolul lor fiind auxiliar și destinat unui uz temporar, în vederea realizării unui document complet. Cu toate că prezența acestor forme de transmitere nu este la fel de frecventă precum în cazul formelor definitive de documente sau al copiilor, ipoteza potrivit căreia în epocă ar fi existat mai multe ciorne decât au supraviețuit este foarte probabilă. Pierderea sau distrugerea acestora este explicabilă prin lipsa valorii lor legale, având astfel un statut secundar în practica documentară, acestea fiind probabil înlocuite sau eliminate odată cu redactarea și emiterea actelor definitive¹³.

Un exemplu de ciornă este cel al notarului public Urbanus Petri de Stynawia¹⁴, din decembrie, 1445¹⁵. Documentul a fost redactat pe suport de hârtie

¹¹ *Ibidem*, p. 17.

¹² Sándor Tonk, *op. cit.*, p. 96; Reinhard Härtel, *op. cit.*, p. 26, 30.

¹³ Reinhard Härtel, *op. cit.*, p. 30.

¹⁴ Originar din Silezia, Urbanus Petri de Stynawia a fost cleric al diecezei de Wrocław/Breslau [în prezent în Polonia] și împuternicit ca notar de către papă și împărat. La începutul secolului al XV-lea, s-a stabilit în Sibiu, unde a fost profesor la Cisnădie, desfășurându-și activitatea ca notar public, notar al orașului și scrib al capitlului aceluiași oraș între 1429-1471. Acesta a fost unul dintre cei mai prolifici notari din Transilvania, producția sa documentară înregistrând, conform cercetărilor cantitative, aproximativ 27 de acte, emise de-a lungul a peste 20 de ani de activitate. Mai multe în Sándor Tonk, *op. cit.*, p. 99, 128; Adinel C. Dincă, *Das öffentliche Notariat*, p. 102-103; Adinel C. Dincă, *Il ritratto di un notaio pubblico della Transilvania tardomedievale: Urbanus Petri de Stynawia († ca. 1471). Aspetti sociali, legali e paleografici*, în *Giustizia, istituzioni e notai tra i secoli XII e XVII in una prospettiva europea. In ricordo di Dino Puncuh*, ed. de Denise Dezzina, Genova, Società Ligure di Storia Patria, 2022.

și se păstrează în original la Arhivele Naționale ale României din Sibiu. În acest caz, ciorna înregistrează conținutul unui memoriu preliminar, redactat de către magistratul orașului Sibiu și adresat Sfântului Scaun, în care notarul descrie intenția autorităților din Sibiu de a construi, în interiorul orașului, un nou convent dominican, în contextul în care conventul anterior fusese distrus cu ani în urmă. Fiind lipsit de formele de autentificare și validare pentru a fi emis, utilizarea acestui proiect în instanțele de judecată era puțin probabilă. În stadiul actual al cercetării, nu se poate stabili cu certitudine elaborarea și/sau păstrarea unei forme autentificate care să fi succedat ciornei. Această lipsă a informației nu diminuează însă relevanța documentului, ci deschide problema motivațiilor care au stat la baza supraviețuirii și includerii unui proiect de document, lipsit de validitate juridică, într-un cadru instituțional. Conservarea acesteia poate fi explicată, pe de o parte, prin utilitatea sa informațională, de consemnare a intențiilor magistratului orașului Sibiu, aceasta putând servi drept instrument de evidență internă sau ca referință pentru deciziile ulterioare. Pe de altă parte, păstrarea proiectului poate fi rezultatul unor practici arhivistice neintenționate, ciorna supraviețuind ca efect al acumulărilor documentare. Cu toate, acestea chiar și în absența unei forme autentificabile, ciorna poate oferi indicii asupra funcționalității oficiului notarial și asupra logicii de transmitere și conservare.

Documente autentificate

Spre deosebire de formele preliminare de transmitere amintite anterior, documentele notariale emise permit analiza actului în forma sa completă, în care exigențele diplomatice sunt dublate de mecanismele de validare juridică, conferind instrumentului un rol executoriu. Un act în forma sa definitivă este capabil să producă consecințele dorite atât de către solicitant, cât și de emitent. Astfel, aceste instrumente își îndeplinesc rolul principal pentru care au fost redactate, acela de acte juridice active, capabile să certifice un fapt și să producă efecte legale¹⁶. Din punct de vedere tehnic, un document original utilizează pentru descrierea problemei juridice o singură filă, textul fiind dispus pe *recto*, în timp ce pe *verso* sunt consemnate notele de spate¹⁷.

Un exemplu al unui instrument original este cel al lui Lucas Duerner Haynburgensis¹⁸, din aprilie 1505¹⁹, în cadrul căruia notarul public, la cererea

¹⁵ ANR-Sibiu, fondul Magistratul Orașului și Scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale, Seria U III, Nr. 251 [1445.12.31]. Document editat în *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. V, 1438-1457, ed. de Konrad Gustav Gündisch, București, Akademie Verlag, 1975, nr. 2523.

¹⁶ Luciana Duranti, *op. cit.*, p. 19.

¹⁷ Reinhard Härtel, *op. cit.*, p. 28-29.

¹⁸ Lucas Duerner Haynburgensis a fost cleric al diecezei de Passau, fiind înputernicit ca notar public de autoritatea papală. De-a lungul carierei de itinerant a activat ca notar public la Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Brașov, Valchid, Păucea și Moșna, unde a deținut și funcții administrative importante; a fost notar al orașelor Sibiu și Brașov, iar spre finalul carierei a fost membru al consiliului orașenesc din

preotului paroh din Cislădie, transcrie în formă autentică mai multe scrisori, precizând în mod explicit, în cuprinsul documentului, atât contextul, cât și rațiunile care au determinat solicitarea intervenției notarului. În acest sens, beneficiarul precizează că respectivele scrisori urmau să fie prezentate în mai multe locuri, iar pentru a preveni pierderea, înstrăinarea sau deteriorarea lor, apelează la serviciile notarului. În acest context, notarul devine un mijloc în vederea protejării textului. Prin transcrierea în formă publică, informația a fost transferată într-un cadru juridic, textul autenticat dobândind forță juridică și valoare probatorie. În contextul de față, se observă nu doar respectarea formularului de redactare dispus în cinci părți, cât și ale normelor privind aspectul exterior al instrumentului. În acest caz, păstrarea originalului într-un cadru instituțional a avut motivații atât practice, cât și juridice, importante pentru preotul paroh și comunitatea din Cislădie. Relevanța acestui caz constă în faptul că oferă un exemplu de transformare a unei surse private (scrisorile), într-un instrument public. Odată validat, documentul a funcționat ca substitut autentic al scrisorilor.

Cu toate că actele autentificate au fost concepute pentru a funcționa ca instrumente juridice active, capabile să producă efecte legale și certificări, analiza materialului arată că această funcționalitate nu a fost întotdeauna permanentă. Sunt documentate astfel de situații de instrumente notariale autentificate care, din diferite motive, și-au pierdut valoarea de probă juridică. În astfel de contexte, documentele au fost reclasificate din acte cu funcție legală, în obiecte materiale, apreciate în special pentru materialul de scriere. Așadar, calitățile pergamentului au favorizat reutilizarea acestuia ca material de întărire sau legătură, reflectând raționalitate economică și preocupări privind durabilitatea volumelor. O astfel de situație este semnalată în cazul documentului din iulie 1388²⁰, emis la Brașov de notarul Stephanus Heynczimanni, astăzi păstrat pe coperta din spate a unui codex²¹. Cu toate că momentul și circumstanțele în care documentul și-a pierdut valoarea nu pot fi stabilite, cazul ilustrează o formă de transmitere indirectă a sursei, realizată prin practica reciclării materialului. Reutilizarea nu a presupus în acest caz

Brașov. În cei cca. 20 de ani de activitate, a autentificat peste 40 de documente notariale, o situație excepțională care oferă posibilitatea de a examina practica sa notarială. Alături de Urbanus Petri de Stynawia, a fost printre cei mai prolifici notari publici din Transilvania. În bibliografia de specialitate, nu există cercetări dedicate integral notarului Lucas Duerner, numele acestuia fiind semnalat sporadic în studiile despre oficiul notarilor din Transilvania medievală. Mai multe în Adinel C. Dincă, *Das öffentliche Notariat*, p. 82, 93; Franz Zimmermann, *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamte und Notare in den Jahren 1500 bis 1884*, în „VerArch”, 19 (1885), p. 529-578 [în special p. 532, 565, nota 25]; Adinel C. Dincă, *Scrieri autografe în Transilvania medievală: de la cele mai timpurii mărturii, până în secolul al XVI-lea*, în *Autographa et signaturae Transilvaniae*, ed. de Susana Andea, Avram Andea, Adinel C. Dincă, Cluj-Napoca, Gatineau – Argonaut Symphologic Publishing, 2015, p. 61-63.

¹⁹ ANR-Sibiu, Colecția de documente ale parohiilor evanghelice C. A. Sătești, Preluarea 1, Seria 1 – Acte, Parohia Cislădie, Nr. 20 [1505.04.26].

²⁰ Document editat în *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, 1342-1390, ed. de Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Hermannstadt, 1897, nr. 1230 [1388.VII.26].

²¹ Adinel C. Dincă, *Das öffentliche Notariat*, p. 101 [nota 295].

disparația completă a instrumentului din circuitul conservării. Această practică se înscrie într-un fenomen mai larg, documentat și la nivel european, unde actele ieșite din uzul juridic sau fragmente din acte au fost reutilizate, confirmând caracterul transregional al practicii.

Copia autenticată. Copia modernă

Analiza formelor de transmitere a instrumentelor notariale nu s-a limitat doar la proiecte preliminare și documente autentificate. O ultimă categorie relevantă este reprezentată de copierea actelor, atât sub forma copiilor autentificate, cât și a copiilor moderne, reflectând modalități distincte de conservare și utilizare a conținutului actelor. O copie reprezintă un document în care copistul a reprodus conținutul de mână²². În contextul juridic medieval, copiile erau folosite în locul originalelor pentru a evita deteriorarea acestora și pentru a permite un acces mult mai larg la conținutul textelor originale. În funcție de validitatea lor legală, copiile pot fi clasificate în copii autentice sau simple²³.

Copia autenticată presupune o transcriere certificată de funcționari împuterniciți cu autoritatea de a o face admisibilă din punct de vedere legal. Un exemplu relevant în acest sens îl constituie actul emis în aprilie 1502²⁴ de notarul Lucas Duerner, prin care acesta transcrie și adevărește documentul emis în 1415 de papa Ioan al XXIII-lea, privind plata decimeii. În acest caz, eliberarea unei copii autentificate ar putea fi explicată prin starea de conservare a originalului și prin necesitatea preservării acestuia. Astfel, copia autenticată permitea utilizarea conținutului originalului în contexte legale, fără a compromite actul inițial.

Față de actele autentice realizate în epocă și care și-au păstrat valoarea istorică și juridică, din secolul al XIX-lea se observă o practică arhivistică orientată spre realizarea de copii cu scop predominant istoric. În astfel de cazuri, aceste reproduceri nu mai urmăresc utilizarea juridică a documentelor, ci conservarea și valorificarea acestora ca surse pentru studiul trecutului. Această practică este una conștientă, venită ca răspuns la degradarea naturală a instrumentelor. În arhivele instituționale din țară sunt păstrate astfel de copii simple, moderne, un exemplu în acest sens fiind o transcriere după un document original, emis în ianuarie 1510 de notarul public Lucas Duerner, în care se adevărește, la cererea preotului paroh, judei și juraților din Cîsnădie, o reambulare a hotarelor teritoriului lor. Copia modernă se află într-un copier de acte tematice privind parohiile din Cîsnădie și Cîsnădioara, păstrat la Arhivele Naționale ale României din Sibiu²⁵. În acest caz, se

²² Reinhard Härtel, *op. cit.*, p. 29.

²³ Federico Gallo, *Diplomatics: the science of reading medieval documents: a handbook*, Milano University Press, 2024, p. 72.

²⁴ ANR-Sibiu, Fondul Episcopia Bisericii Evanghelice C. A. din Transilvania, Colecția de documente episcopale, Nr. 43 [1502.IV.26].

²⁵ ANR-Sibiu, Colecția de documente ale parohiilor evanghelice C.A. Sătești, Preluarea 1, Seria 1 – Acte, Parohia Cîsnădie, Nr. 106 [1510.01.08].

poate observa cum copistul modern a încercat să reproducă nu doar textul, ci și structura sa vizuală, urmărind dispunerea elementelor în pagină, mai ales în partea de final. Faptul că acesta a desenat o variantă a signetului notarului din secolul al XVI-lea, sugerează o intenție deliberată de a reda nu doar conținutul textului, dar și autoritatea simbolică a originalului din epocă.

Concluzii

Elaborarea acestei grile de analiză, centrată pe modul de transmitere și păstrare a documentelor, oferă nu doar un instrument de lucru aplicabil materialului studiat, ci și un cadru metodologic deschis pentru cercetări viitoare asupra instrumentelor notariale. Astfel, analiza de față a urmărit surprinderea diversității formelor de transmitere a actelor notarilor publici activi în Transilvania, corelate cu investigarea posibilelor rațiuni care au determinat conservarea acestora în arhive instituționale. Rezultatele de până la acest moment indică faptul că păstrarea documentelor în cadre asociate forurilor publice poate fi explicată prin valoarea juridică și probatorie a actelor, acestea fiind destinate unor scopuri legale. Pe de altă parte, păstrarea ciornelor și a copiilor realizate în epoca modernă, răspunde unor motivații diferite, determinate de situații particulare, de nevoi practice și de logici de documentare care nu par a fi strict legate de exercitarea autorității juridice. În astfel de cazuri, actele nu au fost păstrate pentru capacitatea lor de a produce efecte legale, ci mai probabil pentru funcția lor informativă sau documentară. Dacă această ipoteză este corectă, înseamnă că arhivele nu au funcționat exclusiv ca depozite ale actelor publice/documentelor cu valoarea juridică activă, ci și ca spații în care s-au acumulat diferite surse. Din această perspectivă, păstrarea documentelor notariale trebuie înțeleasă ca rezultat al unor procese dinamice, în care valoarea juridică, utilitatea informațională și materialitatea documentului interacționează.

În ansamblu, studiul de față a propus o introducere în cercetarea instrumentelor notariale ca surse rezultate din interesul privat, dar păstrate în contexte publice. Prin integrarea analizei diplomatice, a observațiilor asupra materialității și transmiterii documentelor, cercetarea oferă o înțelegere mai flexibilă asupra practicilor de păstrare și utilizare a documentelor notariale, propunând totodată noi direcții de cercetare asupra unor surse documentare mai puțin obișnuite. Instrumentele păstrate de la notarii publici îndeplinesc roluri și motivații variate, iar oficiul emitent se prezintă ca o structură complexă, care merită analizată și din această perspectivă, a formelor de păstrare ale documentelor.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei

ASRR	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CBI	= <i>Der römische Weihebezirk von Osterburken. Corpus des griechischen und lateinischer Beneficiärer – Inschriften des Römischen Reiches</i> , Stuttgart
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București

<i>CTh</i>	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
<i>Cv.L</i>	= Convorbiri literare (ambele serii)
„ <i>Dacia</i> ”, <i>N.S.</i>	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
<i>DGAS</i>	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
<i>DI</i>	= Diplomatarium Italicum
<i>DIR</i>	= <i>Documente privind istoria României</i>
<i>DIRRI</i>	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
<i>DOP</i>	= Dumbarton Oaks Papers
<i>DTN</i>	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
<i>DRH</i>	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
<i>EB</i>	= Études Balkaniques
<i>EBPB</i>	= Études byzantines et post-byzantines
<i>EDCS</i>	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
<i>EDR</i>	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
<i>EpigrAnat</i>	= Epigraphica Anatolica, Münster
<i>ERAsturias</i>	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
<i>EuGeSta</i>	= <i>Journal of Gender Studies in Antiquity</i>
<i>Gerión</i>	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
<i>GB</i>	= Glasul Bisericii
<i>GCS</i>	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
<i>GLK</i>	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
<i>HEp</i>	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„ <i>Hierasus</i> ”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
<i>HM</i>	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
<i>HU</i>	= Historia Urbana, Sibiu
<i>HUI</i>	= Historia Universitatis Iassiensis, Iași
<i>IDR</i>	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , Bucurști-Paris
<i>IDRE</i>	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
<i>IGLN</i>	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
<i>IGLR</i>	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
<i>IILPecs</i>	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
<i>ILAlg</i>	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
<i>ILB</i>	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
<i>ILD</i>	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
<i>ILN</i>	= <i>Inscriptiones latines de Novae</i> , Poznan
<i>ILLPRON</i>	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
<i>ILS</i>	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
<i>IMS</i>	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
<i>IN</i>	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
<i>ISM</i>	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
<i>JGO</i>	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
<i>JL</i>	= Junimea literară
<i>JRS</i>	= The Journal of Roman studies, London
<i>LR</i>	= Limba română
<i>Lupa</i>	= <i>Ubi Erat Lupa</i> (http://lupa.at/)
<i>MA</i>	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț

<i>MCA</i>	= Materiale și cercetări arheologice
<i>MEF</i>	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
<i>MEFRA</i>	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma
<i>MGH</i>	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
<i>MI</i>	= Magazin istoric, București
<i>MIM</i>	= Materiale de istorie și muzeografie
<i>MM</i>	= Mitropolia Moldovei
<i>MMS</i>	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
<i>MN</i>	= Muzeul Național, București
<i>MO</i>	= Mitropolia Olteniei
<i>MOF</i>	= Monitorul Oficial al României
<i>Navarro</i>	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
<i>NBA</i>	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
<i>NDPAC</i>	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
<i>NEH</i>	= Nouvelles études d'histoire
<i>OI</i>	= Opțiuni istoriografice, Iași
<i>OPEL</i>	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
<i>PG</i>	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
<i>PIR</i>	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
<i>PLRE</i>	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
<i>RA</i>	= Revista arhivelor
<i>RBAR</i>	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
<i>RC</i>	= Revista catolică
<i>RdI</i>	= Revista de istorie
<i>REByz</i>	= Revue des Études Byzantines
<i>RER</i>	= Revue des études roumaines
<i>RESEE</i>	= Revue des études Sud-Est européennes
<i>RGI</i>	= Revista Generală a Învățământului
<i>RHP</i>	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
<i>RHSEE</i>	= Revue historique de Sud-Est européen
<i>RI</i>	= Revista istorică (ambele serii)
<i>RIAF</i>	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
<i>RIB</i>	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
<i>RIM</i>	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
<i>RIR</i>	= Revista istorică română, București
<i>RIS</i>	= Revista de istorie socială, Iași
<i>RITL</i>	= Revista de istorie și teorie literară
<i>RIU</i>	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
<i>RJMH</i>	= The Romanian Journal of Modern History, Iași
<i>RM</i>	= Revista muzeelor
<i>RMD</i>	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
<i>RMM</i>	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
<i>RMM-MIA</i>	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
<i>RMR</i>	= Revista Medicală Română
<i>RRH</i>	= Revue roumaine d'histoire

<i>RRHA</i>	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
<i>RRHA-BA</i>	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
<i>RSIAB</i>	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
<i>Rsl</i>	= Romanoslavica
<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SANIC</i>	= Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>SCh</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde